

Київський університет імені Бориса Грінченка
Факультет права та міжнародних відносин
Кафедра публічного права

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

Олексій ЖИЛЬЦОВ
« » 2022 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вступ до юридичної професії:
Змістовий модуль «ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО»

для студентів

спеціальності	081 Право
освітнього рівня	першого (бакалаврського)
освітньої програми	081.00.01 Право

Київ – 2022

Розробники:

Обловацька Наталія Олександрівна, старший викладач кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Викладачі:

Обловацька Наталія Олександрівна, старший викладач кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин
Протокол від «26» серпня 2020 року № 1

Завідувач кафедри публічного та приватного права (Лілія ОРЕЛ)

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми 081.00.01 Право 2020 р.

Гарант освітньої програми (Наталія СЕРГІЄНКО)

Робочу програму перевірено 2020 р.

Заступник декана (Анфіса НАШИНЕЦЬ-НАУМОВА)

Пролонговано:

на 2021/2022 н.р. (Л. Орел). «26» 08 2021р., протокол № 1

на 2022/2023 н.р. (Л. Орел). «17» 08 2022р., протокол № 1

на 20__/20__ н.р. (____). «__» ____ 20__р., протокол №__

на 20__/20__ н.р. (____). «__» ____ 20__р., протокол №__

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вступ до юридичної професії		
<i>Вид дисципліни</i>	обов'язкова	
<i>Мова викладання, навчання та оцінювання</i>	українська	
<i>Загальний обсяг кредитів / годин</i>	6 / 180	
<i>Курс</i>	1	1
<i>Семестр</i>	1	1
<i>Кількість змістових модулів з розподілом</i>	4	
<i>Обсяг кредитів</i>	6	6
<i>Обсяг годин, в тому числі:</i>	180	180
<i>Аудиторні</i>	84	24
<i>Модульний контроль</i>	12	-
<i>Семестровий контроль</i>	30	-
<i>Самостійна робота</i>	54	156
<i>Форма семестрового контролю</i>	Екзамен	Екзамен
Змістовий модуль «Ораторське мистецтво»		
<i>Курс</i>	1	1
<i>Семестр</i>	1	1
<i>Обсяг кредитів</i>	2	2
<i>Обсяг годин, в тому числі:</i>	60	60
<i>Аудиторні</i>	28	8
<i>Модульний контроль</i>	4	-
<i>Семестровий контроль</i>	-	-
<i>Самостійна робота</i>	28	52
<i>Форма семестрового контролю</i>	-	-

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета - розвинути мовленнєві, нормативні уміння та навички; опанування форми ефективної переконуючої комунікації за нестандартних ситуацій під час судових засідань; сформувані уміння та навички публічного мовлення, розвинути майстерність створювати і виголошувати захисні та обвинувальні промови.

Завдання:

- розвинути комунікативні навички (мовлення та слухання) у майбутніх юристів;
- навчити їх переконливо висловлювати свої погляди, використовуючи прийоми вербальної та невербальної комунікації;
- удосконалити їхні вміння спілкуватися з аудиторією;
- сформувані у них навички підготовки та аналізу промов та виступів;
- розвинути вміння готувати судові промови до конкретних правових ситуацій.

Завдання навчальної дисципліни передбачають формування наступних компетентностей:

Загальні компетентності (ЗК) –

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК8. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.

ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

ЗК14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності.

Робота студентів у Центрі Юридичної деонтології

Заняття в Центрі з дисципліни «Вступ до юридичної професії: Змістовий модуль «Ораторське мистецтво» проводяться на основі раціонального поєднання активних форм і методів навчання з урахуванням майбутньої практичної діяльності студентів.

Метою занять в Центрі є поглиблення й закріплення теоретичних знань з ораторського мистецтва, одержаних студентами на заняттях і за підсумками самостійної роботи. Під час їх проведення студенти повинні:

- самостійно складати текст промови чи виступу;
- володіти навичками спілкування з аудиторією;
- риторично грамотно виголошувати промову;
- застосовувати комунікативні засоби впливу в умовах публічного мовлення.

3. Результати навчання за дисципліною

Студент має знати та розуміти, вміти:

ПРН1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.

ПРН4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.

ПРН6. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.

ПРН11. Володіти базовими навичками риторики.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт				
		Аудиторна				Самостійна
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	
Змістовий модуль 1.						
Тема 1. Вступ до ораторського мистецтва.	10			4		6
Тема 2. Техніка мовлення	10			4		6
Тема 3. Культура сперечання	10			4		6
Тема 4. Маніпуляції у спілкуванні	8			2		6
Тема 5. Невербальні засоби спілкування	6			4		2
Тема 6. Судові промови	12			10		2
Модульний контроль	4					
Разом	60			28		28
Усього годин	60			28		28

Тематичний план для заочної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт				
		Аудиторна				Самостійна
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	
Змістовий модуль 1.						
Тема 1. Вступ до ораторського мистецтва.	12			2		10
Тема 2. Техніка мовлення	11			1		10
Тема 3. Культура сперечання	9			1		8
Тема 4. Маніпуляції у спілкуванні	8					8
Тема 5. Невербальні засоби спілкування	10			2		8
Тема 6. Судові промови	10			2		8
Разом	60			8		52
Усього годин	60			8		52

5. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Вступ до ораторського мистецтва

Поняття про риторику й ораторське мистецтво. З історії риторики. Усне слово Г.С.Сковороди. Видатні промовці та лектори XIX ст.. Видатні судові оратори. Творча спадщина А.Коні.

Ранні класифікації красномовства. Основні жанри ораторського мистецтва. Соціально-політичне красномовство. Академічне красномовство. Судове (юридичне) красномовство. Соціально-побутове

красномовство. Церковно-богословське красномовство. Рекламне красномовство. Види публічних виступів. Типи сучасного публічного мовлення: суспільно-політичне, судове, академічне, церковне, урочисте. Загальна характеристика кожного типу.

Підготовка до публічного виступу.

Добір матеріалу для виступу. Раціональні способи опрацювання матеріалу.

Тема 2. Техніка мовлення

Мовлення юриста. Мовлення судді.

Поняття техніка мовлення. Показники виразного мовлення: дихання, голос, дикція, інтонація, темп. Їх характеристика. Методики розвитку вмінь і навичок професійного мовлення: формування мовленнєвих умінь і навичок; оволодіння допоміжними засобами мовлення; розвиток навичок, умінь активного слухання. Дихання і голос як елементи професійної техніки. Адаптація і розвиток професійного дихання.

Тема 3. Культура сперечання

Полеміка. Культура сперечання. Види спору. Логічна структура спору. Засоби спростування аргументів опонента. Дискусія. Особливості підготовки та проведення дискусій.

Дискутуємо, а не сперечаємось. Прийоми впливу на опонента у дискусії. Критика. Прийоми, що дозволяють зменшити негативний вплив зауважень.

Діалог слідчого із процесуальним партнером. Підготовка до допиту. Допит свідка. Допит свідка-очевидця. Допит потерпілого. Допит підозрюваного. Допит обвинуваченого. Пред'явлення доказів у судовій промові. Допит експерта. Допит експерта в суді та під час попереднього слідства: порівняльний аналіз. Поняття судових дебатів. Зміст і структура судових дебатів. Судові дебати у кримінальних справах. Судові дебати у цивільних справах.

Тема 4. Маніпуляції у спілкуванні

Маніпуляція. Види маніпуляторів. Використання сучасних стратегій маніпулювання. Прийоми протистояння спробам вплинути на поведінку людини. Спілкування із судовою аудиторією.

Тема 5. Невербальні засоби спілкування

Робота з тілом з метою подолання страху перед аудиторією. Внутрішній діалог як спосіб подолання страху перед аудиторією. Уява як спосіб подолання страху перед аудиторією. Емоції як спосіб подолання страху перед аудиторією. Психотерапія як спосіб подолання страху перед аудиторією. Нестандартні вчинки як спосіб подолання страху перед аудиторією. Досвід як спосіб подолання страху перед аудиторією.

Невербальні засоби впливу на аудиторію. Форми невербального впливу на аудиторію.

Паузи. Поза, жести та рухи промовця.

Постановка на публіці. Жести. Пересування по аудиторії.

Тема 6. Судові промови.

Поняття та предмет судової промови. Види судових промов. Складові судової промови. Пред'явлення доказів у судовій промові.

Підготовка судової промови. Збирання матеріалів, аналіз матеріалів, систематизація матеріалів, письмова підготовка промови.

Поняття та зміст захисної промови адвоката. Складові захисної промови: вступ; встановлення фактичних обставин справи, аналіз та оцінка доказів; обґрунтування кваліфікації злочину; характеристика особи обвинуваченого; міркування про цивільний позов та про міру покарання; заключна частина. Репліка адвоката. Альтернатива у захисній промові.

Прокурорська риторика: різновиди та структура. Зміст і побудова обвинувальної промови. Вступна частина; фабула справи (виклад фактичних обставин злочину); аналіз і оцінка зібраних у справі доказів (аналіз доказів); обґрунтування кваліфікації злочину; характеристика особи підсудного; обґрунтування пропозицій про міру покарання цивільному позову; аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, і пропозицій щодо їх усунення; заключна частина промови.

Риторика прокурора у судових дебатах. Промова прокурора при відмові від обвинувачення.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

для денної форми навчання

№ з/п	Вид діяльності студента	Макс. кількість балів за одиницю	Змістовий модуль 1	
			Кільк. одиниць	Макс. кількість балів за вид
1	Відвідування практичних занять	1	14	14
2	Робота на практичному занятті	10	14	140
3	Виконання завдань для самостійної роботи	5	1	5
4	Виконання модульної роботи	25	2	50
5	Виконання тестового контролю	10	1	10
	Разом	-	-	219
	Максимальна кількість балів:		219	
	Розрахунок коефіцієнта:		0,456	
	Підсумковий бал		100	

для заочної форми навчання

№ з/п	Вид діяльності студента	Макс. кількість балів за одиницю	Змістовий модуль 1	
			Кільк. одиниць	Макс. кількість балів за вид
1	Відвідування практичних занять	1	4	4
2	Робота на практичному занятті	10	4	40
3	Виконання завдань для самостійної роботи	5	1	5
4	Виконання тестового контролю	10	1	10
	Разом	-	-	59
	Максимальна кількість балів:		59	
	Розрахунок коефіцієнта:		1,694	
	Підсумковий бал		100	

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії оцінювання

Питання, що виносяться на самостійне опрацювання

1. Історія появи і розвитку судового красномовства.
2. Поняття і предмет судової промови, її види, засади і функції.
3. Монологічна і діалогічна форми судової промови.
4. Судові дебати як складова частина судового розгляду.
5. Роль судових промов у виконанні процесуальних функцій.
6. Судова промова як різновид процесуальної діяльності та правового акту.
7. Судова аудиторія та спілкування з нею.
8. Характеристика аудиторії за настановами і обов'язками.
9. Особливості спілкування в суді. Підготовка судової промови.
10. Пошук істини: схема промови.
11. Попереднє опрацювання тексту.

12. Класифікація джерел доказів.
13. Етапи підготовки виступу в суді.
14. Вимоги до промови ораторів-юристів всіх інстанцій в суді.

Завдання:

Підготувати доповіді.

Критерії оцінювання

Бал	Критерій
5	студент засвоїв теоретичний матеріал, який винесений на самостійну роботу, застосування для оформлення результатів самостійної роботи не тільки рекомендованої, а й додаткової літератури та творчого підходу; чітке володіння понятійним апаратом, теорією; вміння використовувати їх для виконання конкретних практичних завдань, розв'язання ситуацій. Оформлення результатів самостійної роботи повинно бути логічним та послідовним.
4	студент засвоїв теоретичний матеріал з відповідної теми який винесений на самостійну роботу, та наявне вміння орієнтуватися в ньому, усвідомлене застосування знань для розв'язання практичних задач; за умови виконання всіх вимог, які передбачено для оцінки "5 балів", при наявності незначних помилок або не зовсім повних висновків за одержаними результатами. Оформлення виконаного завдання з самостійної роботи має бути послідовним.
3	студент не повністю засвоїв тему для самостійного опрацювання не досконало володіє основними поняттями та положеннями навчальної дисципліни, невпевнено орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, непереконливо відповідає, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність знань.
1-2	студент не опанував навчальний матеріал з відповідної теми для самостійного опрацювання, не знає основних понять і термінів наукової дисципліни, не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутнє наукове або логічне мислення.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється у письмовому вигляді з використанням різних завдань. Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу змістового модуля.

Критерії оцінювання

Бал	Критерії
24-25	Студент вирішив всі завдання абсолютно вірно і повно дав відповіді на питання як теоретичного, так і практичного характеру. Логічно і послідовно аргументував і виклав свою точку зору.
20-23	Студент вирішив завдання з 1 помилкою, відповідь на питання містить повне розгорнуте, правильне та обґрунтоване викладення матеріалу, допущено 2-3 помилки при вирішенні практичних завдань.
15-19	Студент правильно і повно вирішив більшість, але не всі завдання, відповідь на запитання є не повністю аргументованою;допускає незначні неточності
10-14	Студент правильно вирішив половину завдань; думка викладена з порушенням логіки подання матеріалу. Студент правильно вирішив ситуацію, проте не зовсім слушно аргументує її, або враховує не всі, а деякі умови ситуації. Вирішує декілька завдань поверхнево.
5-9	Студент вирішив трохи менше половини завдань; може дати визначення юридичного поняття. Відповідь на запитання дає неповно і поверхнево.
0-4	Студент не вирішив більшість завдань або вирішив неправильно; відповіді на питання є неповними; неправильно обґрунтовує своє рішення.

6.4. Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Навчальні досягнення студентів з дисципліни оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок на семінарських заняттях та під час виконання самостійної роботи, розширення кількості підсумкових балів до 100.

Семестровий контроль знань студентів у формі екзамену з дисципліни «Вступ до юридичної професії» здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу змістових модулів: «Юридична психологія», «Юридична деонтологія», «Юридична етика», «Ораторське мистецтво».

6.5. Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю

1. Логічні основи юридичного мовлення.
2. Правила і помилки висунення тези, аргументації і демонстрації.
3. Запитання-відповіді у процесі судочинства.
4. Видатні судові оратори. Творча спадщина А.Коні.
5. Мовлення юриста.
6. Діалог слідчого із процесуальним партнером. Підготовка до допиту.
7. Допит свідка. Допит свідка-очевидця.
8. Допит потерпілого.
9. Допит підозрюваного.
10. Допит обвинуваченого.
11. Пред'явлення доказів у судовій промові.
12. Допит експерта. Допит експерта в суді та під час попереднього слідства: порівняльний аналіз.
13. Поняття судових дебатів. Зміст і структура судових дебатів.
14. Судові дебати у кримінальних справах.
15. Судові дебати у цивільних справах.
16. Мовлення судді.
17. Поняття та предмет судової промови.
18. Види судових промов.
19. Характеристика судової аудиторії.
20. Спілкування із судовою аудиторією.
21. Пред'явлення доказів у судовій промові.
22. Підготовка судової промови.
23. Прокурорська риторика: різновиди та структура.
24. Зміст і побудова обвинувальної промови.
25. Риторика прокурора у судових дебатах.
26. Промова прокурора при відмові від обвинувачення.
27. Поняття та зміст захисної промови адвоката.
28. Міркування про цивільний позов, міру покарання.
29. Репліка адвоката.
30. Альтернатива у захисній промові.

6.6. Шкала відповідності оцінок

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу з можливими незначними недоліками
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34 балів	Незадовільно з обов’язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

7. Навчально-методична карта дисципліни

для денної форми навчання

Разом: 60 год., із них: практичні заняття – 28 год., модульний контроль – 4 год., самостійна робота – 28 год.

Модулі (назви, бали)	Змістовий модуль 1. (209 б)													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Тиждень														
Практичні заняття (теми, бали)	П.1 (11 б)	П.2 (11 б)	П.3 (11 б)	П.4 (11 б)	П.5 (11 б)	П.6 (11 б)	П.7 (11 б)	П.8 (11 б)	П.9 (11 б)	П.10 (11 б)	П.11 (11 б)	П.12 (11 б)	П.13 (11 б)	П.14 (11 б)
Самостійна робота	Самостійна робота (5 балів)													
Поточний контроль (вид, бали)					Модульна контрольна робота 1 (25 балів)									Модульна контрольна робота 2 (25 балів)
Підсумковий контроль (вид, бали)	Проміжний контроль (100 балів)													

для заочної форми навчання

Разом: 60 год., із них: практичні заняття – 8 год.,
самостійна робота – 52 год.

Модулі (назви, бали)	Змістовий модуль 1. (59 б)												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Практичні заняття (теми, бали)	П.1 (11 б)	П.2 (11 б)									П.3 (11 б)	П.4 (11 б)	
Самостійна робота	Самостійна робота (5 балів)												
Поточний контроль (вид, бали)													Виконання тестового контролю (10 балів)
Підсумковий контроль (вид, бали)	Проміжний контроль (100 балів)												

8. Рекомендована література

Базова

1. Абрамович С. Д., Молдаван В. В., Стец В. А., Стец І. І., Костючик М. Ю. Основи ораторського мистецтва: Навчальний посібник / С. Д. Абрамович. – Тернопіль : Економічна думка, 1998. – 360 с.
2. Бетс Герман Искусство говорить на суде. - Центр учебної літератури, 2017. - 112 с.
3. Ковальов Б. Мистецтво слова. К: Центр навчальної літератури. 2020. 114 с.
4. Молдован В. В. Судова риторика. К.: Юрінком Інтер, 2020. – 496 с.
5. Основи ораторського мистецтва: навчально-методичний посібник (галузь знань 08 Право, спеціальність 081 Право) / В.Д. Гапотій, О.О. Куліда.- Мелітополь, ФОП Однорог Т.В., 2019. – 168с.
6. Ораторське мистецтво: підручник / [М. П. Требін та ін.] ; за ред. проф. М. П. Требіна і Г. П. Клімової ; Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. - 2-ге вид. - Харків : Право, 2015. - 207 с.
7. Ораторське мистецтво: підручник / [М. П. Требін та ін.] ; за ред. проф. М. П. Требіна і Г. П. Клімової ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". - Х. : Право, 2013. - 207 с.
8. Ораторське мистецтво: Навч.посібник для студентів вищ. навч. закл.юрид.спец. Видання друге / Н. П. Осіпова, В. Д. Воднік, Г. Д. Клімова. – Х. : Одісей, 2006 – 144 с.
9. Олійник О. Основи ораторської майстерності / О. Олійник. - Кондор, 2010. - 181 с.
10. Пентиліук М. І. Ділове спілкування та культура мовлення : навчальний посібник / М. І. Пентиліук, І. І. Маруніч, І. В. Гайдаєнко. - ЦУЛ, 2011. - 221 с.

Допоміжна

1. Георгізова І. Л. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Судова риторика» / І.Л. Георгізова. – Черкаси : Видавництво ФОП ПП Попадюк С. В., 2015. – 48 с.
2. Діомідова О. Ю. Еволюція мовного дискурсу в судових промовах видатних юристів ХІХ – ХХ ст. : монографія / О. Ю. Діомідова. – Харків : Друкарня МАДРИД, 2015. – 199 с.
3. Докаш В.І. Риторика та культура спілкування: навч. посіб. - Чернівці: Рута, 2016. - 487 с.
4. Кацавець Р.С. Судові промови державного обвинувача та адвоката-захисника у кримінальному судочинстві України: правові, етичні, логічні та мовні аспекти: Монографія. – К.: ЦУЛ. – 2014. – 150 с.
5. Кацавець Р.С. Мова у професії юриста.. Підручник. – К.: Центр учебної літератури, 2007. – 304 с.

6. Марченко О. В. Комунікативна культура юриста: навч. посібник / Марченко О. В. – Дніпропетровськ: Інновація, 2015. – 200 с.
7. Олійник О.Б. Правова риторика: Навч. пос. - К.: Кондор, 2010. - 166 с.
8. Олійник О.Б. Юридична риторика: Навч. пос. - К.: Кондор, 2009. - 214 с.
9. Олійник О.Б. Прокурорська риторика: Підручник. – К.: Алерта, 2008. – 304 с.
10. Олійник О. Ділове спілкування: Навчальний посібник. – Красноармійськ: КП ДонНТУ, 2009. – 380 с.
11. Основи ораторського мистецтва: Практикум /Укладач О.І. Когут. – Тернопіль: Астон, 2005. – 296 с.
12. Ораторське мистецтво : навч.-метод. посіб. / авт.-уклад. : І. М. Плотницька, О. П. Левченко, З.Ф. Кудрявцева та ін. – 2-ге вид., стер. – К. : НАДУ, 2011. – 128 с.
13. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро: Моноліт-Bizz. 2018. 304 с.
14. Стец В.А., Стец І.І., Костючик М.Ю. Основи ораторського мистецтва: Навчальний посібник. - Економічна думка, Тернопіль, 1998.- 60 с.
15. Харченко Ю. В. Політична риторика в діалозі «Схід – Захід»: соціально-філософський аналіз: дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Харченко Ю. В.; Національний авіаційний ун-т. – К., 2008. – 210 арк.
16. Ясинок М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. – К.: Алерта, 2014. – 171 с.